

Transjö Folkets Hus

Byggnadsminnen i Kronobergs län

LÄNSSTYRELSEN
I KRONOBERGS LÄN

Transjö Folkets Hus

Byggnadsminnen i Kronobergs län

Transjö Folkets Hus. Byggnadsminnen i Kronobergs län.

Text: Lars Hjertberg, Pratminus Reportage, Göteborg

Korrektur: Mona Klüft Carlsson

Omslagsfoto: Bert Leandersson och övriga fotografier om inget annat anges

Layout: DanagårdLitho

Utgivare: Länsstyrelsen i Kronobergs län

Hemsida: <http://www.lansstyrelsen.se/kronoberg>

Tryckeri: DanagårdLitho

Tryckår: 2013

ISBN: 978-91-89285-44-6

Dnr: 434-3884-13

Innehåll

Förord.....	6
Folkrörelsernas roll i Transjö.....	7
Tjärdal, dansbana och Folkets Hus.....	12
Jan Erik Ritzmans flytt blev Folkets Hus räddning	19
Kampen, konflikterna och den samlande föreningen	22
Ett Folkets Hus med plats för artister på hög nivå	26
Källor och Litteratur.....	40

Förord

I slutet av 1800-talet började Folkets Hus-rörelsen få fäste i Sverige. Landets två första Folkets Hus byggdes i Kristianstad och Malmö. Så småningom sökte sig tankarna om föreningshus också upp till Småland.

Även om rörelsen ofta kunde kopplas till industrialiseringen och den därmed omfattande inflyttningen till städerna, kom Folkets Hus och Folkets Park också att få stor betydelse för många mindre samhällen. Inte minst gäller det för bruksorterna i Kronobergs län.

Folkrörelsernas breda genombrott gav nödvändig organisation, och genom omfattande arbetsinsatser växte Folkets Hus upp överallt där människor ville samlas för att göra något vettigt av sin fritid.

I det lilla glasbrukssamhället Transjö, några kilometer söder om Kosta i Lessebo kommun, utvecklades dansbanan så småningom till ett Folkets Hus. Där träffades man för att hålla möten, för att dansa eller för att beundra gästande artister som förde med sig en fläkt av den stora världen, långt bortom vardagens strävsamma arbete i hyttan.

Transjö Folkets Hus är en kulturhistoriskt intressant anläggning som blev statligt skyddat som byggnadsminne 1983. Denna skrift ingår i Länsstyrelsens skriftserie om byggnadsminnena i länet. Författare till skriften är Lars Hjertberg.

Kristina Alsér
Landshövding

Heidi Vassi
Länsantikvarie

Folkrörelsernas roll i Transjö

Under 1800-talets andra hälft nådde den brittiska industrialismens tankar om effektiv och storskalig tillverkning Sverige. Samtidigt som många smålänningar, likt Karl Oskar och Kristina, lockades att ta chansen till ett nytt liv i Amerika, fångades andra upp av industrier med stort behov av arbetskraft. Inflyttningen till större samhällen och städer gav förutsättningar för en rad folkrörelser, och precis som fabriken inspirerades de av utländska förebilder.

Frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen, arbetarrörelsen, kvinnorörelsen och idrottsrörelsen kom alla att samla ett stort antal människor, som efter att ha lämnat bondesamhället nu hade fri tid att råda över. Tid som gav möjligheter att på olika sätt påverka och utveckla den egna livssituationen. De nya tankarna begränsades inte till de växande städerna, utan fick i hög utsträckning betydelse även på landsbygden. Kronobergs län är ett bra exempel på hur folkrörelsernas verksamheter kom att prägla livet också på en rad mindre bruksorter.

Frikyrkorörelsens genombrott följdes av en starkt nykterhetsrörelse. I september 1890, ett år efter grundandet av det socialdemokratiska arbetarepartiet, manifesterades den växande svenska arbetarrörelsen i Kristianstads fackföreningshus. En byggnad som i praktiken kom att bli landets första Folkets Hus. Våren 1893 invigdes i Malmö arbetarrörelsens första lokal med beteckningen Folkets Hus. Samtidigt introducerades för första gången på svensk mark begreppet Folkets Park.

De följande decennierna bredde ett nät av Folkets Hus ut sig över landet. Två toppar kan noteras: den första kring sekelskiftet, den andra på 1920-talet. I mitten av 1900-talet

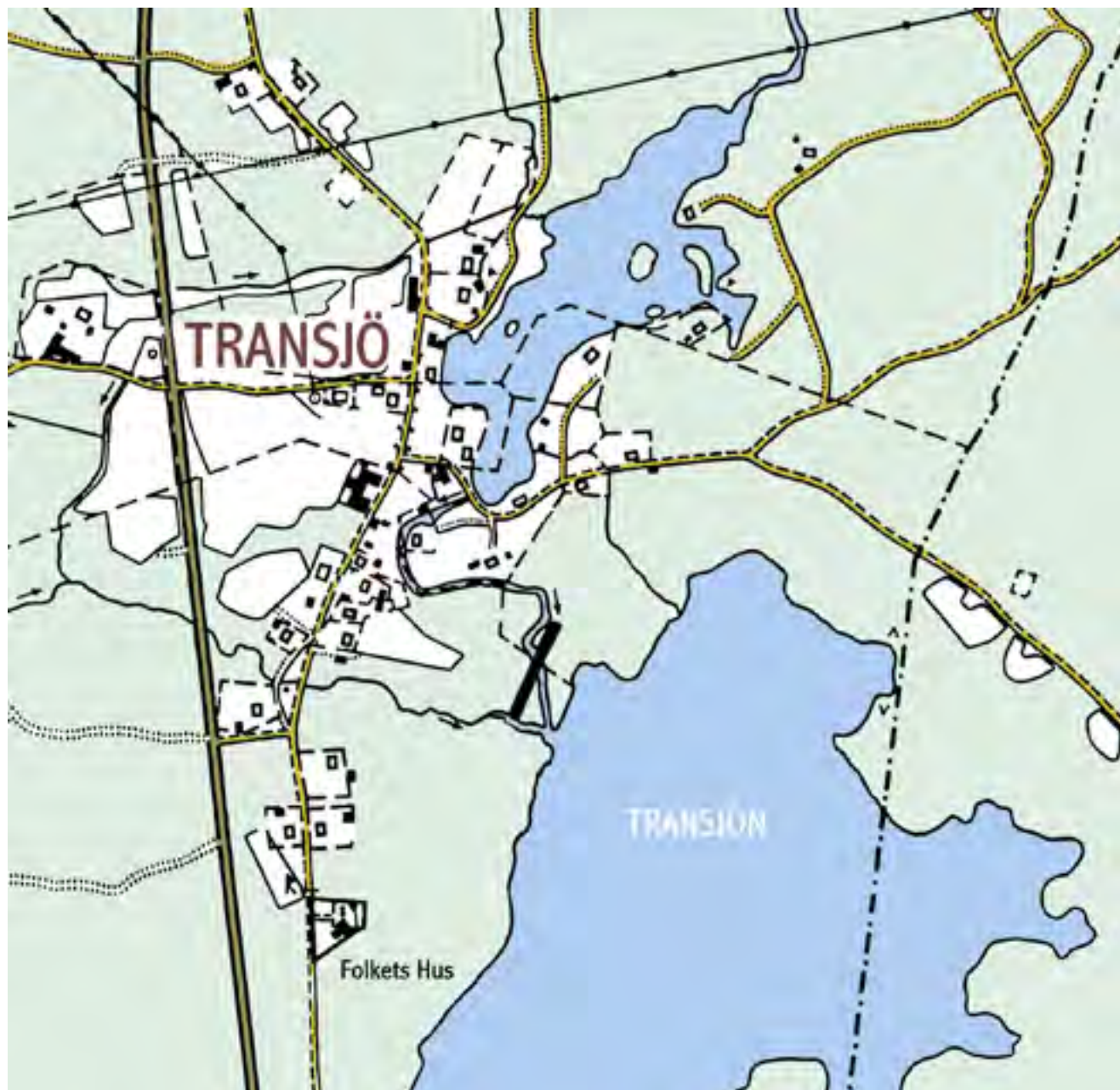
fanns över 1000 Folkets Hus med vitt skilda förutsättningar, roller och sammanhang. Ofta låg en lokal, facklig organisation bakom initiativet som sedan, på kvällar och helger, kom att förverkligas genom handfasta insatser av ortens arbetare.

Lessebo kommun har år 2012 cirka 8100 invånare. Drygt 30 av dem bor i Transjö

Transjö Folkets Hus

Transjö Folkets Hus ligger söder om samhället, glasbruksmiljön och övrig bebyggelse.

Till höger om scenen hänger Ljungbykonstnären Sven Ljungbergs tavla med motiv från hyttan.

I Kronobergs län hann 1800-talet bli till 1900-tal innan arbetarrörelsen fick riktigt fäste. Den fackliga verksamheten etablerade sig först i länets östra delar där glas-, järn- och pappersbruk samlade många arbetare. Vid Kosta glasbruk bildades en fackförening 1904. Året efter följde arbetarna vid Transjö glasbruk efter. Sommaren 1905 kom de att utgöra Glasarbetareförbundets avdelning 28.

Vid sidan av fackföreningens verksamhet fanns det under 1900-talets första hälft en rad andra mer eller mindre kortlivade föreningar i Transjö. Störst betydelse – inte minst för etablerandet av ett Folkets Hus – kom nykterhetsorganisationerna att ha;

Nykterhetsorganisationen Verdandi, med nära band till arbetarrörelsen, bildade den 31 januari 1908 en loge i Transjö. Avdelning 706 fick namnet Proletärens framtid. Logens första ordförande, Axel Johansson, återkom ofta till behovet av ett Folkets Hus. Verksamheten upphörde 1917 för att senare återupptas i december 1931. Avdelningen lades ner samtidigt som glasbruket avvecklades. Tage Karlsson, som på 1970-talet hade en viktig roll i restaureringsarbetet av Folkets Hus, var länge en av de drivande krafterna i Verdandilogen.

IOGT (Independent Order of Good Templars) etablerade sig i Transjö den 20 januari 1924. IOGT-logen fick nummer 4748 och beteckningen Seger. I september 1924 introducerades också en ungdomsloge – nummer 18870 med namnet Ungdomsstjärnan.

När Verdandi 1931 återupptog sin verksamhet lockade de genast till sig många av IOGT:s medlemmar. Antagligen var det Verdandis danskvällar som lockade. Den sortens förströelse ingick inte i IOGT:s verksamhet. I oktober 1944 höll IOGT i Transjö sitt sista möte och fyra år senare avvecklades logen även formellt.

Utöver de båda nykterhetsorganisationerna förtjänar ytterligare tre föreningsinitiativ att nämnas:

Norrhults Folkets Hus, tre mil norr om Transjö, blev byggnadsminne 1999.

En musikförening förekommer redan under 1920-talet i fackföreningens protokoll. Någon bruksorkester, i stil med dem som fanns vid andra bruk, var det av allt att döma inte fråga om.

Så sent som 1948 köpte dessutom brukets nye ägare, Artur Rydell, instrument för att en grupp musikintresserade ungdomar skulle ges möjlighet att bilda en orkester.

På 1920-talet upplät Sture Brauer på Transjö glasbruk en bit mark, som efter mycket arbete kom att bli till en efterlängtnad fotbollsplan. Hösten 1932 debuterade Transjö IF i Smålandsseriens division 2 och när säsongen summerades hade laget erövrat sex poäng.

Efter sommaruppehållet placerades Transjö IF i Lessebo-gruppen. Två segrar och en oavgjord match gav fem poäng och en jumboplats i tabellen säsongen 1933/1934. Där slutar spåren efter den kortlivade föreningen.

1949/1950 samlades traktens bordtennisintresserade i den nybildade föreningen Transjö SK. Föreningen avvecklades i och med att glasbruket lades ner.

På 1960-talet bildade en grupp glasblåsare och formgivare från traktens glasbruk Åfors raket- och ballongklubb. För dem kom Transjö Folkets Hus att få en central roll som samlingspunkt. Inköpet av en varmluftballong finansierades delvis med hjälp av en auktion i Transjö Folkets Hus. En liknande auktion arrangerades också till stöd för restaureringsarbetet av Folkets Hus.

2012 finns det över 2000 kulturhistoriskt värdefulla byggnader, miljöer och anläggningar i Sverige med skydd som byggnadsminnen.

Vid sidan av Transjö Folkets Hus har ytterligare fem Folkets Hus tagits upp på den långa listan. Man behöver bara resa tre mil norr om det gamla glasbrukssamhället för att hitta ett av dem: Norrhults Folkets Hus i Uppvidinge kommun. En välbevarad anläggning i idyllisk miljö som vid uppförandet 1936 bland annat erbjöd danssalong, teatersalong, bibliotek och samlingssal.

Här finns landets byggnadsminnesmärkta Folkets Hus-miljöer:

- Transjö Folkets Hus, Lessebo kommun
Byggt 1924-1926, byggnadsminne 1983.
- Norrhults Folkets Hus, Uppvidinge kommun
Byggt 1936, byggnadsminne 1999.
- Motala Gamla Folkets Hus, Motala kommun
Byggt 1907, byggnadsminne 2007.
- Härnässets Folkets Hus, Lysekil kommun
Byggt 1907, byggnadsminne 1987.
- Föreningslokalen Thor, Alnön, Sundsvalls kommun
Byggt 1896, byggnadsminne 1976.
- Hissmofors Folkets Hus, Krokom kommun
Byggt 1923, byggnadsminne 1983.

Tjärdal, dansbana och Folkets Hus

När Transjöborna i början av 1900-talet sökte sig till allmänningen borta i gläntan mellan tallarna för att ta sig en svängom var platsen långtifrån okänd för dem. Dit bort, i byns sydligaste del mellan vägen och sjön, hade man tidigt vandrat för att hämta tjära från tjärdalen. Många minns fortfarande den tall vars markeringar i barken berättade om alla gånger den åtråvärda tjäran utvunnits. Nordväst om Folkets Hus kan man än idag ana spår av verksamheten. Tjära användes för att skydda virke mot fukt och röta och var en betydande svensk exportprodukt fram till slutet av 1800-talet.

Glasbrukets fackavdelning bjöd in till fest vid dansbanan pingstdagen 1906. "Storartade anordningar och ett muntert lif" utlovades.

Inför pingsthelgen 1906 bjöd Glasarbetareförbundets avdelning vid Transjö glasbruk in till föreningsfest i "tallskogen vid dansbanan." Avdelningen var bara ett år gammal, men hade ändå satsat på att ge ut en egen liten tidning – Transjö Dagslända – med annonsörer från såväl Emmaboda, Karlskrona som Växjö. Att ordna med fest och dans var ett utmärkt sätt att dra in pengar till den fackliga verksamheten. Och dessutom hade man ju roligt tillsammans!

Den som mer än ett sekel senare besöker Transjö Folkets Hus möter en stilla idyll. De högresta tallarna ramar fortfarande in platsen, men står glesare än i gamla tider. Stormen Gudruns framfart i januari 2005 knäckte flera av de gamla träden, och ännu hösten 2012 ligger rotvältor kvar mellan ljunng och lingonsnår. Som minnen av dagarna då tusentals småländska träd knäcktes som tändstickor.

Sorlet från väg 28 ett par hundra meter bort tränger emellanåt igenom det avskiljande skogspartiet. Där passerar bilister på väg mellan Kosta och Lenhovda i norr, och Eriksmåla, Johansfors och Emmaboda i söder. Vänder man i stället blicken österut kan man mellan träden och buskarna skymta glimmet från Transjöns vatten. Idag känns vattenkontakten inte självklar, men kanske kunde man förr söka sig ner till strandkanten för att pusta ut mellan danserna.

På tomten ligger tre byggnadskroppar av olika karaktär. Dels den åttkantiga dansbanan som tidigt byggdes ihop med det så kallade parkhuset – en mindre länga som också omfattar ett litet kök. Dessutom leder en upptrampad stig fram till ett utedass med dam- respektive herravdelning. Slutligen finns

Redskapsskjul och dass med herr- och damavdelning.

Det mest anslående när man närmar sig Folkets Hus-byggnaden är den åttakantiga byggnadens toppiga tak och generösa ljusinsläpp. Den som besökt Verdandiparkens dansbana i Älgshult, Uppvidinge kommun ett par mil norröver, känner igen dragen.

Exteriört är husets locklistpanel målad i falurött. Panelen är stående runt hela byggnaden, med ett undantag: parkhusets norra långsida. Förklaringen till att panelen här är liggande finns antagligen i de luckor som kan fällas upp från insidan av huset för att vid festliga tillfällen erbjuda tombola, pilkastning eller kanske försäljning av kaffe, sockerdricka och hembakt bröd. Luckorna har samma röda färg som resten av

Från parkhusets fasad fälls luckor upp och blir till servering eller lotteristånd.

Det toppiga taket ger huset karaktär.

byggnaden, men över dem – i partiet upp mot taket – pryds väggen av vita snickerier som ger ett lekfullt intryck och bidrar till känslan av att vi är på en plats avsedd för avkoppling och rekreation. Den vita färgen återkommer såväl som inramning av fönster som vid husets knutar.

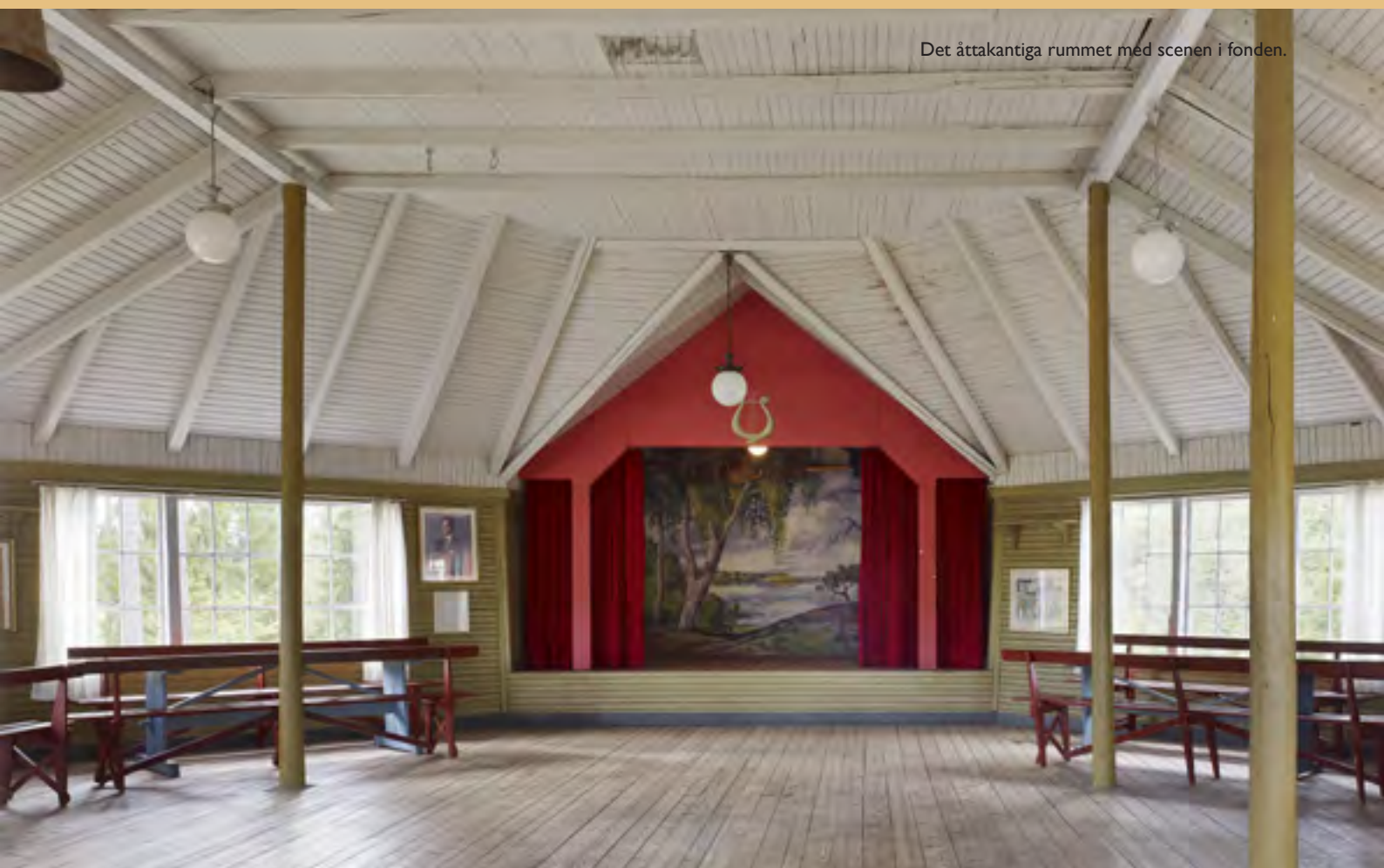
Det karaktäristiskt toppiga taket är klätt med tjärpapp som lagats på några ställen sedan en fallande tall rammat norra sidan. Dubbeldörren som från norr leder besökaren in i det åttkantiga rummet är grå. Enkla dörrar finns dessutom på parkhusets norra sida och in till den lilla köksavdelningen i parkhusets sydöstra hörn.

Att ta steget in i det oktagonala dansbanerummet är som att göra en tidsresa. Man behöver inte ha särskilt mycket fantasi för att locka fram bilder av yster dans, uppskattad underhållning eller bildande föredrag och filmvisningar.

Det höga taket ger rummet en rymd som inbjuder till fria tankar och akrobatiska övningar utöver det vanliga. De breda och spröjsade fönsterpartierna öppnar för ljusinsläpp men ger också närkontakt med ljungen och tallarna alldeles utanför. Väggarnas liggande pärlspontpanel är brungrå nedtill och gråvit upp mot taket. Taket stöts av fyra brungrå pelare som sedan slutet av 1970-talet gett taket trygg stabilitet. Överst på pelarna vilar massiva järnbalkar som möter takets träbjälkar.

Stora klotrunda lampor med vita glaskupor sänker sig ner över dansgolvet.

Interiört är dörrarna rödmålade. En av dem leder in till en liten vaktmästarkur alldeles vid sidan av huvudentrén. Just

Det åttakantiga rummet med scenen i fonden.

den delen av byggnaden var i slutet av 1970-talet i så dåligt skick att man valde att bygga en kopia som kom att ersätta den gamla originalkuren.

Från kuren finns två mindre luckor ut till det stora rummet. Kringresande biografmaskinister installerade sina medhavda projektor och genom luckorna fick världens största filmstjärnor liv och rörelse på den vita duken inne i salen. En tredje öppning vänder sig ut mot parken för att fungera som biljettlucka.

Den lilla scenen, en halv meter upp från dansgolvet, ligger i husets södra del – mitt emot huvudentrén och vakt-

mästarkuren. Scenrummets gråblå väggar har öppningsbara luckor som sommartid kan ge direktkontakt med grönskan och gästerna i parken alldeles utanför. Kanske hörs dansmusiken ända ner till Transjöns strand.

Ett senare tillägg ramar in scenen. På dess rosaröda botten finns en lyra målad mitt över scenen. En röd ridågardin kan dras för och fonden pryds av ett naturmotiv signerat den lokale konstnären Sven Pihlström (1912-1993).

Sven Pihlströms fondmålning var så uppskattad att den emellanåt lånades ut till andra festarrangörer.

Bygdens son Sven Pihlström visade tidigt konstnärlig talang och utbildades så småningom vid Otte Skölds konstskola i Stockholm. 1951 anställdes han vid Kosta glasbruk som glaskonstnär och var en av eldsjälarna bakom den glasmosaik som, bland annat genom möbelformgivaren och arkitekten Bruno Mathsson, kom att få stor spridning. Sven Pihlström

är bland mycket annat också mannen bakom ett stort kors i glas och järn som återfinns i minneslunden vid Ekeberga nya kyrkogård. Under 13 år var Pihlström dessutom en av musikererna i Mickys orkester. Mer om Mickys karriär finns att läsa på annan plats i den här skriften.

Två byggnader blev en i början av 1930-talet. Då rullades parkhuset upp och anslöts till den åttakantiga dansbanan.

Från parkhusets gulmålade långvägg mot norr kan luckor fällas upp och användas för lekar, lotterier och servering.

Det åttakantiga rummet är möblerat med grå långbord och röda bänkar. Här finns också två vedeldade kaminer från Huseby bruk som ropades in på auktion omkring 1980. Väggarna dekorerats av minnen från händelser i Folkets Hus under årens lopp: Där finns de gamla affischerna från 1938 som berättar om ”sommarens största fest” med uppträdande av Everto och Jerno, och en danstillställning med Reinholds orkester från Osby. Ett foto från 1996 av musikern Per Sörman minner om det allra första året med det numera traditionella evenemanget ”Musik i glasriket”.

Till vänster om scenen vakar en bild av kung Carl XVI Gustaf vid sidan av ett brev som berättar att Transjö Folkets hus i november 1980 tilldelats 10 000 kronor ur Konung Gustav VI Adolfs fond för svensk kultur. På andra sidan scenen hänger en tavla av Ljungbykonstnären Sven Ljungberg med motiv hämtat från arbetet i hyttan. Tavlan var en gåva från Sparbanken Kronan som i januari 1981 också uppvaktade med 5000 kronor till stöd för restaureringsarbetet av Folkets Hus.

Låt oss nu öppna de röda dörrarna in till det så kallade parkhuset. Den långsmala enkla byggnaden som ursprungligen stod ett stycke ner mot sjön och först senare kom att byggas ihop med dansbanan. Den gula färgen på väggarnas panel överensstämmer inte med originalkulören, men skänker välkommet ljus till den gamla möteslokalen där man med enkla handgrepp fortfarande kan fälla upp luckor och erbjuda servering eller lotterier till gästerna utanför. Mitt emot den norra fasadens lucköppningar finns två fönster, och allra längst bort

i det sydvästligaste hörnet ett litet kök med ljusrosa panel och grå köksluckor. Sedan en brunn grävs på 1990-talet finns det också tillgång till rinnande vatten.

Jan Erik Ritzmans flytt blev Folkets Hus räddning

Glasintresserade över hela världen vet vem Jan Erik Ritzman på Transjö hytta är. Redan sju år efter att han börjat på anrika Kosta glasbruk fick han 20 år gammal mästarstatus. Året var 1964, varken förr eller senare har yngre mästare skådats. 1974 flyttade Ritzman till Transjö, men fortsatte att jobba kvar på Kosta glasbruk ytterligare åtta år. 1982 öppnade han tillsam-

mans med kollegan Sven-Åke Carlsson Transjö hytta, och har parallellt med arbetet i den egna verksamheten rest jorden runt för att föreläsa och leda workshops. Att Folkets Hus i Transjö räddats för eftervärlden är till stor del Ritzmans förtjänst. Det är de flesta överens om.

Sedan Jan Erik Ritzman flyttat till Transjö 1974 valdes han snart till Folkets Hus-föreningens ordförande. Mycket tack vare Ritzmans engagemang räddades huset och fick 1983 skydd som byggnadsminne.

Jan Erik Ritzman blev nästan genast efter sin flytt vald till Folkets Hus-föreningens ordförande. Tillsammans med en grupp glasblåsare och formgivare från trakten hade han några år tidigare varit med om att starta en ballongklubb. Medlemmarna arrangerade auktioner för att samla in pengar till inköp av en luftballong. Tillsammans beslutade man att också ordna en auktion till förmån för restaureringen av Transjö Folkets Hus.

Hade du varit i Transjö Folkets Hus innan du flyttade hit 1974?

Ja, det hade jag. Men jag kände inte till det särskilt väl. Det blev mer när jag flyttade hit. Efter att bruket lade ner stod ju det bara där. Man underhöll det lite grann – och det var en del sammankomster. Men från att ha varit en offentlig byggnad blev det något bara för Transjöborna.

Hur såg Folkets Hus ut 1974?

Exteriört såg det i princip likadant ut som idag. Men taket var dåligt, och i och med att taket sackade trycktes väggarna ut så att det såg ut som om att det höll på att rasa. Allting var sämre, men inte värre än att det gick att fixa till.

Jag tog hit en byggmästare från Kosta för att få en kalkyl över vad det skulle kosta att göra i ordning huset. Det skulle gå till 90 000 kronor. Det var då jag och mina vänner i ballonggänget bestämde oss att hålla auktion för att försöka få in en del av de pengarna.

Höll ni auktionen här i Folkets Hus?

Ja, och den gav cirka 30 000 kronor. En tredjedel av vad det skulle kosta att restaurera, men mycket av det var ju avsatt för arbetskostnader. Under två år, 1976-1978, var jag och min granne Tage Karlsson här nästan varje dag och arbetade med något. Tage var händig och inte rädd för att hugga i. Vi tyckte det var roligt och jobbade bra ihop.

Var det taket som var värst däran?

Ja, det var så dåligt på sina ställen att det läckte in. Och så bytte vi panel – det var mycket som var ruttet. Vi bytte stora delen av den exteriöra panelen, utom partiet vid luckorna. Och jag tror det finns ytterligare någon liten bit kvar. Vi byggde om kuren. Den ser ut som den gjorde tidigare även om den är nybyggd. Skorstenarna har jag satt dit senare. Den stora är för att det inte ska bli kondens däruppe. Interiört är det mesta original, men stolparna satte vi dit för att rädda taket.

Kände du från början att det var viktigt att rädda Folkets Hus ?

Ja, det finns ju inte så många sådana här kvar. Efter några år fick jag hjälp av länsantikvarien Carl Philip Mannerstråle i Växjö. Han tipsade oss om kungafonden. Vi sökte och fick 10 000 kronor som vi kunde köpa material för. Det betydde mycket för oss då. Senare fick vi också bidrag för den antikvariska merkostnaden när vi la om taket.

En gång var Transjö ett samhälle fullt med liv och rörelse. Sedan bruket lades ner avfolkades byn. År 2012 bor här drygt 30 personer.

Blev du uppmuntrad av folk i bygden?

Ja, oh ja. Olle Palmengren, till exempel, var en ovärderlig tillgång. Han ställde alltid upp. Han hade ju bott i huset mitt emot hyttan nere vid ån, och var nog en av de sista som jobbade kvar på bruket innan det la ner.

Har det funnits några hot mot Folkets Hus-byggnaden?

Stormen Gudrun, i januari 2005, är det största hot som huset varit utsatt för. Den gången var det Guds hand som vakade över Folkets Hus. Det är ingen tvekan om det. Och så var det en brandincident på nyårsafton 1970, men den hann aldrig ställa till med några riktigt stora skador.

Hur tror du det ser ut här om 50 år?

Att det här finns kvar, det är jag säker på. Du vet, det här blir ju mer och mer värdefullt. Att Transjö glasbruk gick omkull i början av 1950-talet var kanske på ett sätt räddningen för byggnaden. Hela det sociala livet runt bruket dog ju då. Det blev i princip bara bofasta bönder och några enstaka arbetare kvar. Hade bruket levt vidare hade det säkert ställts krav på en modernisering av Folkets Hus också.

Så Folkets Hus har sina svåraste år bakom sig?

Ja, det tror jag. Men jag hoppas man kan hitta lite mer användning för det. På senare år har det nog bara varit uthyrt ett halvdussin gånger per år. Många känner nog inte ens till att det finns.

Kampen, konflikterna och den samlande föreningen

Vy över Transjö glasbruk med dammen i förgrunden. (Privat bild)

Efter några decenniers hårt arbete sysselsatte Transjö glasbruk i början av 1900-talet rader av skickliga arbetare med barnrika familjer som trängdes i stugorna. Den lilla bruksorten mellan sjön och landsvägen fylldes av liv och rörelse. Här fanns skola, affär, postkontor och så småningom också en dansbana.

Bilden kan möjligen förefalla idyllisk, men historien om Transjö glasbruk är också en berättelse om återkommande konflikter mellan ägarfamiljen Brauer å ena sidan – benmakare, uppblåsare, anhängare och andra arbetare å den andra. Strejker och lockouter avlöste varandra och Folkets Hus kom att utgöra en allt viktigare samlingspunkt.

När agitatorn Celanders sommaren 1905 anlände till Transjö var glasbruksarbetarna väl medvetna om att deras kollegor i Kosta redan ett år tidigare bildat en fackförening. Nu lät man sig övertygas av Celanders anförande och bara några dagar senare kunde Glasarbetareförbundet räkna in ytterligare en avdelning: nummer 28 vid Transjö glasbruk. Det tog några månader innan det stod klart för Bernhard Brauer att en fackförening bildats, och när avdelningen i maj 1906 uppvaktade brukspatronen med en begäran om lönehöjningar möttes de av beskedet: "Jag ska ge mitt svar på pingstafton."

Innan fackföreningens representanter vågade närma sig Bernhard Brauer hade de börjat planera för en pingstfest vid

Transjös glasbruksarbetare poserar framför kameran 1930. Centralt i andra raden ses brukets ägare Sture Brauer. (ur Ekeberga hembygdsarkiv)

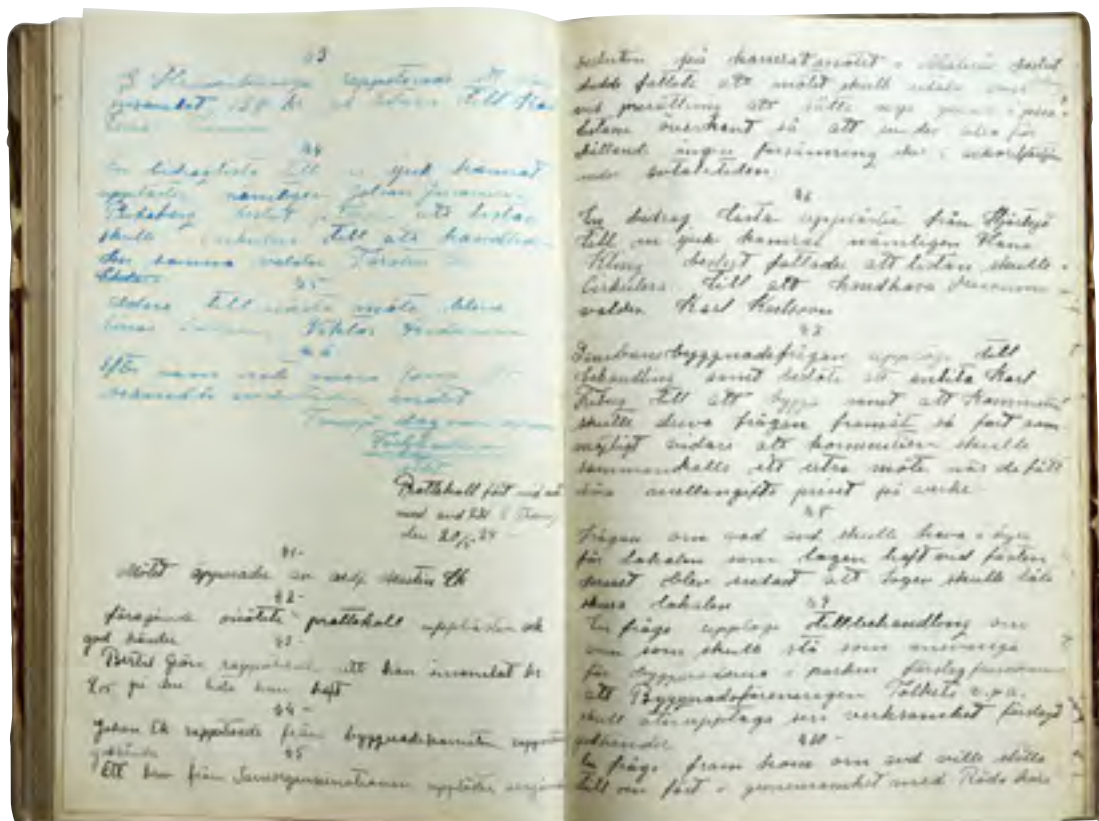
den nybyggda dansbanan i byns södra utkant. Den åttakantiga dansbanan var ännu utan tak men utgjorde ändå en uppskattad och länge emotsedd samlingsplats.

Man planerade att inför festen trycka ett tusen exemplar av tidningen Transjö Dagslända, och när pingsten äntligen kom kunde fackföreningen till sin första stora tillställning locka med ett digert program. Teater, fiskdamm – till och med Kosta musikkår var på plats. Men glädjen kom snart av sig.

Brauers svar var kort och kompromisslöst. Arbetarna måste genast lämna fackföreningen. I väntan på att så skulle ske var de lockoutade.

Ingen av parterna ville ge med sig och den första söndagen i september 1906 hölls en stor demonstrationsfest i Transjö. Bakom den nya röda fanan höjdes stämmorna i både Internationalen och Arbetets söner. Brauer svarade med att vräka fem lockoutade arbetare som bodde i brukets bostäder.

Konflikten tycktes svårlöst och motståndet kompakt. Det dröjde ända till augusti 1907 innan en fredsuppgörelse kunde tecknas. Kanske var det den massiva uppslutningen vid demonstrationen den 7 juli 1907 som fällde avgörandet. Den dagen slöt 1600 personer från hela bygden upp för att delta i det mäktiga tåg som vandrade upp till brukspatronens bostad.

Protokollen från fackföreningens möten berättar om återkommande konflikter med brukspatronen och om ansträngningarna att bygga ett eget Folkets Hus. (ur Kronobergsarkivet)

En dryg månad senare var fredsuppgårelsen klar och arbetet vid Transjö glasbruk kunde återupptas. Men Bernhard Brauer var ändå inte nöjd, och fackföreningens ordförande Arvid Holmström tvingades bort från bruket med hänvisning till "arbetsbrist". Efter konflikten nådde produktionen inte upp till gamla nivåer och 1912 tog Bernhard Brauers son Sture Brauer över driften av glas bruket. Ett år senare avled Bernhard Brauer.

Dansbanan mellan tallarna användes nu flitigt, men det skulle dröja innan tankarna på att bilda en Folkets Hus-

förening realiserades. Hösten 1923 gick fackföreningen från ord till handling och lät bygga ett litet hus i anslutning till festplatsen vid dansbanan. I fackföreningens protokoll den 13 november 1923 läser vi: "Byggnadskommittén rapporterade att omkostnaden för byggnaden belöpte sig till lite över 900 kr..."

Med den nya samlingslokalen på plats förefaller det som både självförtroendet och handlingskraften stärktes, och 1924 kom att bli året när Transjö Folkets Hus-förening etablerades. I juli 1924 valdes en interimstyrelse som den 3 september

Interiörbild som troligen är från 1924, alldeles efter att den tidigare öppna dansbanan byggts in. (Privat bild)

1924 konstituerades med Fredrik Gröön som ordförande. I fackföreningens handlingar från 8 oktober 1924 beskrivs hur avdelningen beslutar att teckna andelar till ett värde av 500 kronor i Folkets Hus-föreningen och samtidigt låta föreningen köpa parkhuset för 1058 kronor. Banden mellan fackföreningen och Folkets Hus förblev alltså starka, men bland övriga andelstecknare fanns också både föreningar och privatpersoner.

Byggnadsföreningen, som så framgångsrikt lett arbetet med att resa parkhuset, återupptog efter beslut den 20 maj 1924 sitt arbete och Karl Friberg anlätades för att hålla i upp- rustningen av dansbanan. Nu byggdes den tidigare öppna dansbanan in och försågs dessutom med det karaktäristiskt top- piga taket. Inte förrän i början av 1930-taket fullföljdes idén

att förena dansbanan med parkhuset till en enda huskropp. Först då fick Folkets Hus-byggnaden det utseende som möter besökaren idag.

Även det följande decenniet kom att präglas av konflikter mellan familjen Brauer och arbetarna. Sommaren 1947 sålde Sture Brauers söner Bengt och Magnus glasbruket till Artur Rydell under vars ledning bruket nyanställde och gick en ny vår till mötes. Sedan Rydell i januari 1949 hastigt avlidit till- stötte nya problem. En brand i sliperiet följdes av flera snabba ägarbyten. Bristande strategier och uthållighet försatte bruket i en allt svårare situation och ett par veckor innan jul 1951 permitterades de kvarvarande arbetarna. Ett sista försök att återuppta driften gjordes sommaren 1953, men efter bara en månad släcktes ugnen för gott.

Ett Folkets Hus med plats för artister på hög nivå

När Folkets Hus-rörelsen i slutet av 1800-talet började breda ut sig över landet, fanns ofta ambitionen att under ett och samma tak samla många olika verksamheter. Fackföreningskamp och politik vid sidan av bildning, kultur och nöjen. Ungefär så gick tankarna även i Transjö. Glasarbetarfackets mödor för bättre arbetsförhållanden och ett drägligare liv finns beskrivna på annan plats i den här skriften. Nu tar vi en titt på de många arrangemang som snarare ville roa och underhålla.

Vilhelm Moberg bekräftade, berättade och skrev

I Algutsboda församling, ungefär en mil söder om Transjö, föddes den 8 augusti 1898 Karl Artur Vilhelm Moberg, eller "Ville i Momåla" som han ofta kallade sig innan han 1927 fick sitt stora litterära genombrott med romanen om soldaten Rask. Mobergs far, farfar och farfarsfar tjänstgjorde alla som soldater vid Konga kompani. För den unge Vilhelm kom uppdraget att bära ved på Modala glasbruk att utgöra en tidig kontakt med arbetslivet. Faderns halvbror var glasblåsare. Inspirerad av dennes radikala tankar anslöt sig den elvaårige Vilhelm Moberg till hyttans ungsocialistiska klubb 1909. Det var året för storstrejken, då som mest 300 000 svenska arbetare deltog i protester mot lågkonjunktur och lönesänkningar.

Under sin långa författargärning blev Vilhelm Moberg kanske mest känd för sitt utvandrarepos om Karl Oskar och Kristina och deras drömmar om ett bättre liv i Amerika. Men Moberg var också en produktiv dramatiker och bestämd. Det var förstås ingen tillfällighet att Vilhelm Moberg-sällskapet

Folkets Hus väggar pryds med affischer och fotografier som minner om gamla tiders arrangemang.

På den lilla Folkets Hus-scenen har många duktiga musiker spelat upp till dans, men här underhöll på 1920-talet också den unge Vilhelm Moberg.

lördagen 3 juli 2010 valde att låna det idylliska Transjö Folkets Hus som inramning för ett seminarium om bygdens berömda författare.

På just den åttakantiga byggnadens scen i gläntan mellan tallarna lockade Moberg tidigt stor publik. Folkets Hus-föreningens första ordförande, Fredrik Gröön, berättade 1971 för Kronobergarens läsare om hur han på 20-talet engagerat författaren för ett framträdande:

”Jag minns en fest. Då cyklade jag och Einar Karlsson ned till Eriksmåla för vi visste att Vilhelm Moberg var där i trakten. Vi skulle höra om han ville komma till Transjö på en fest och underhålla. Vi gjorde upp ett kontrakt med honom på 50 kr för två framträdanden.

Glad i hågen, som Ville Moberg alltid var, kom han cyklande till parken i Transjö. När han sjungit och deklamerat, bl a Välling och snus samt en mångfald bevaringshistorier – för övrigt rätt så fräna, så skulle han ha ut sitt gage som var uppgjort på 50 kr.

Då tyckte Ville Moberg att det varit så mycket folk på festen och hört honom, så han ville ha 75 kr i stället, men vi vidhöll att det var uppgjort om 50 kr och han fick inte ett öre mera.”

1927 fick Vilhelm Moberg sitt stora genombrott med ”Raskens, en soldatfamiljs historia”. Romanen spreds i stora upplagor över landet, och kom att inleda en rad berättelser om landsbygdens proletärer.

I ett brev till författaren och vännen Sven-Henning Almqvist skrev Moberg den 23 september 1928:

”Har börjat så smått på nästa roman, men den skall inte komma förrän hösten 1929, om jag nu får leva och ha hälsan så länge att jag hinner fullborda den. Jag tänker ta god tid på mig denna gången.”

För att slutföra den nya romanen ”Långt från landsvägen” sökte Moberg arbetsro på en holme i Transjön.

– Tallö brukar jag kalla den, berättar Bror Carlqvist i Tokelsmåla som bara var tio år gammal när han fick hjälpa Mobergs vän, glasarbetaren Karl Holmström, att förse författaren med förnödenheter i höladan på ön.

– Det var egentligen bara en å som skiljde den från land men det var djupt och strömt där, minns Bror Carlqvist.

I tystnaden och avskildheten föddes historien om Adolf Bengtsson på Ulvaskog i Allsbo socken. Vid världens ände, som man sa eftersom gården låg lite avsides.

Berättelsen slutar just när 1800-talet ska gå över i ett nytt sekel. Vid den tiden återstår det bara några år innan det i verkligheten bjuds in till premiärfest vid den nya dansbanan i Transjö.

Även i Mobergs bok vankas det till storslagen fest när Adolf på Ulvaskog äntligen tar Emma i Grimhult till sin äkta maka. Moberg skriver:

”Så kunde kalasandet begynna med kaffe och dopp och kaskar. Och i skymningen var maten framburen; nu skulle ätningen räcka till midnatt och därutöver.

Det var förrätterna, stekarna, mellanrätterna och efterrätterna, och efter stekarna, när måltiden var halvgången, dracks det åter kaffekask. Där fanns nu saker och ting att fylla buken med: Det var kvigstek, fårstek och grisstek, det var revbensspjäll, köttbullar och köttpudding, det var råskalad potatis, kål och gröna ärter och gula ärter, det var makaroner och gråa bönor och bruna bönor, det var tunga, rullsylta, presssylta, hacksylta och slarvsylta, lungmos, räntmos och fårmos, färska isterband, torkad korv och rökt korv, spickefläsk, spickesill och sillsallat, det var sötost, brynost, skummjölksost, kryddost och fetost, det var vitgröt och stärkelsegröt, det var risgrynspannkaka, mannagrynspannkaka, ostpannkaka, äggpannkaka, rågmjölspannkaka och vetemjölspannkaka, det var vetekransar och vetelevar och sockerkakor... Nödbedda var alla i början; anden ville visa sig ovillig, men köttet förde gästerna till bordet på villiga fötter, och till sist gick man fram obedd. Det åts i alla rum och i förstun med, det åts sittande stående och gående, allteftersom det bar till i trängseln."

Holmen där orden nedtecknades ligger inte längre från Transjö Folkets Hus än att Vilhelm Moberg-sällskapet sommaren 2010 kunde gå ner till strandkanten och blicka bort mot ön. Och även om Transjö aldrig nämns i "Långt från landsvägen" kan man på goda grunder anta att romanen och andra verk av Moberg var flitigt förekommande titlar i det biblioteksskåp som tidigt stod uppställt i Folkets Hus. Därifrån spreds god litteratur till lantbrukarfamiljer och glasbruksarbetare, godtemplare och verdandister.

Populära orkestrar kunde locka danssugna glasbruksarbetare att cykla långt för en svängom.

Dansmusiker som kunde blåsa både glas och saxofon

Långt innan dansbanan sommaren 1905 stod klar i den sydligaste delen av samhället hade Transjös ungdomar roat sig till dans och musik. Ofta var det en dragspelare som stod för musiken. Och gick det inte att dansa utomhus hände det att någon öppnade sitt hem för de danslystna.

Det finns ett fotografi på Transjötrion, en av samhällets första orkestrar, taget i en trädgård i mitten av 1920-talet. Herman Axelsson med dragspelet flankeras av bröderna Bengt och Fritz Ek. Både Bengt och Fritz spelade fiol och hela trion arbetade på Transjö glasbruk innan Herman så småningom tog anställning på Bergdala glasbruk och byggde sig ett hus utanför Strömbergshyttan. I Ekeberga hembygdsbok 1987 skriver Fritz Ek om åren med orkestern: "Vi var mycket anlitade och gaget var 10 kronor per person. Vid marknadsdanserna i Åfors började vi alltid med att åka runt

Under några år i mitten av 1920-talet spelade Transjötrion upp till dans. Herman Axelsson i mitten och bröderna Bengt och Fritz Ek arbetade alla på Transjö glasbruk. (ur Ekeberga hembygdsarkiv)

Ralphs orkester från Kosta spelade mellan 1945 och 1958 på scener i hela Småland och engagerades ofta i Transjö. I mitten ses kapellmästaren Ralph Olsson.
(ur Ekeberga hembygdsarkiv)

på marknadsplatsen i Eriksmåla på ett lastbilsflak och spela. Därefter fortsatte vi till Åfors, där spelade vi på "ackord" (viss procent på dansbiljetterna). Vi kunde då tjäna upp emot 75 kronor."

Sedan Transjötrion 1926 lagt ner instrumenten fortsatte Herman Axelsson i en större orkester med hustrun Margit som vokalist. Kanske engagerades de av Folkets Hus-föreningen i Transjö, som fram till att glasbruket lades ner i början av 1950-talet kontinuerligt erbjöd bildning och underhållning av alla de slag. Under 1930-talet gästade en lång rad

orkestrar den lilla populära scenen mellan tallarna. En kväll kom Lessebo dansorkester, en annan spelade Reinholds orkester från Osby upp till dans. Arrangörerna behövde egentligen aldrig söka särskilt länge för att hitta duktiga musikanter. I glasbruksbygden fanns det gott om arbetare som lärt sig spela i glasbrukens musikkårer. Orkestrar som tog ton såväl i samband med bröllop och jordfästningar som på jubiléer och fester. I Kosta har man spelat tillsammans ända sedan 1873, och är idag därmed landets äldsta bruksmusikkår.

Hösten 2012 berättar Ralph Olsson, 82, om hur han som

Mickys orkester drog med jämna mellanrum mängder av danssugna till Folkets Hus i Kosta. Emellanåt gästspelade den populära orkestern också på Transjös lilla scen.
(ur Ekeberga hembygdsarkiv)

tolvåring började lära sig spela klarinett i Kosta musikkår. Så småningom bytte han klarinetten mot den tenorsaxofon som än idag är hans huvudinstrument. – I år är det faktiskt precis 70 år sedan jag kom med, säger Ralph som fortfarande ingår i den upp emot 30 man starka orkestern. Till vardags var Ralph Olsson glasslipare på Kosta glasbruk, men om helgerna förvandlades han till kapellmästare för Ralphs orkester – en septett som engagerades för fester och danstillställningar runt om i hela Småland.

– Vi började 1944 och fortsatte till slutet av 50-talet. Det var nog egentligen mest för att jag heter Ralph med ph som vi tog det namnet. Den stavningen är lite ovanlig, säger han och fortsätter:

– Tre saxofoner, en trumpet, bas, piano och trummor – det var den vanliga sättningen på den tiden. Men visst kunde det bli trångt på en liten scen som den i Transjö Folkets Hus. Man fick försöka stå still så att man inte knuffade på grannen.

Ralphs orkester bokades regelbundet för spelningar i

Transjö. Folkets Hus-föreningens räkenskaper avslöjar att gaget den 31 juli 1948 uppgick till 124,50 kronor men att det senare samma höst, den 18 september, höjts till 143 kronor. Helt jämförbart med vad den andra stora Kosta-orkestern, Mickys, kunde räkna med.

– Dom var också glasbruksarbetare – och våra förebilder, säger Ralph Olsson.

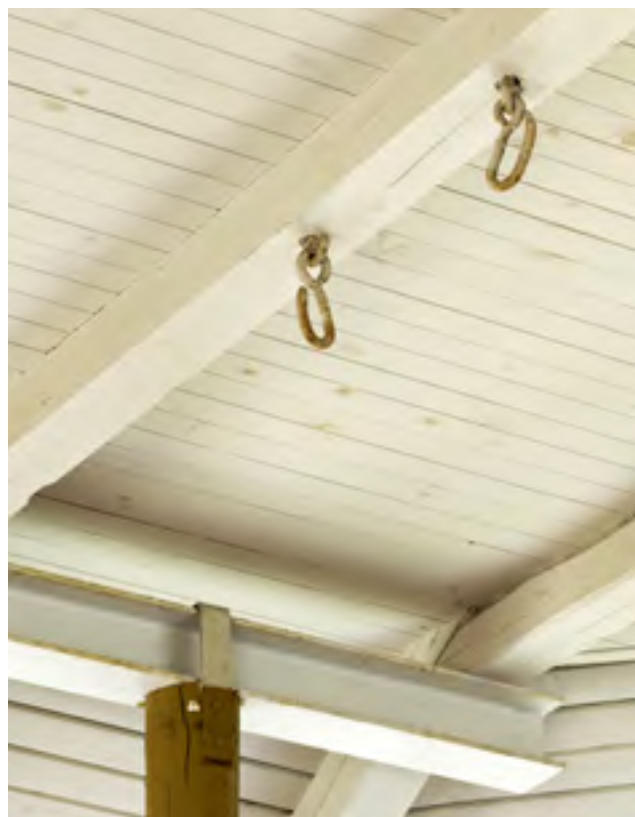
Mickys orkester bildades redan 1937 och spelade upp till dans ända fram till 1964. Harald Theander, gruppens basist, berättade 1997 för Bengt Nyqvist om de många åren med dubbelarbete i hyttan och på scenen:

– När solen började gå upp på himlen vid tretiden på morgonen, då kände grabbarna och jag hur det drog vid ögonen av trötthet. Nu skulle vi bara lasta av kontrabas och trumset från takracket, skölja av oss under kallvattenkranen, byta ut scenkläderna mot pyjamas och krypa till sängs. Tre timmar senare skulle vi vara på plats i vårt glasbruk. Ett tufft sätt att leva och verka men ändå så stimulerande och roligt. Jag saknar det än i dag trots att jag numera räknas till 80-åringarnas skara.

Harald Theander var inte bara en framstående basist, han blev också mästare på bruket trots alla sena kvällar på estraderna.

En danstillställning på Kosta Folkets Hus drog massor av folk. Särskilt när Mickys och Ralphs avlöste varandra från var sin scen. I Transjö fortsatte man i det mindre formatet. Vare sig det var Mickys, Ralphs eller någon annan orkester som stod för dansmusiken.

Ringarna i taket påminner om den professionelle artisten Jewelos många träningstimmar i Folkets Hus.

– På somrarna fälldes luckorna ner så det var öppet ut mot parken. Det var idylliskt på något sätt, och det är roligt att det finns kvar sådana där ställen, säger Ralph Olsson.

Sedan glasbruket 1953 definitivt lagts ner blev det allt längre mellan danskvällarna i Transjö. Men de upphörde aldrig

helt. Först på 1970-talet, efter den nödvändiga restaureringen, började Transjöborna mer regelbundet hitta tillbaka till sitt gamla Folkets Hus.

Mer om det på annan plats – men när idén om ”Musik i Glasriket” föddes 1996 ledde det bland annat till att vissångare som Alf Hambe (2003) och Thorstein Bergman (2007) kom att musicera från samma scen som en gång Transjötrion, Ralphs och Mickys orkestrar underhållit.

Än idag kan besökare i Transjö Folkets Hus lägga handen på det gamla piano som tidigt köptes in för 700 kronor. En investering som väckte beundran och stort intresse hos andra nöjesarrangörer i grannskapet.

Flera av dem, bland andra dansbanan i Eriksmåla, ville gärna hyra pianot. Olof Palmengren, som jobbat på Transjö glasbruk och brann för Folkets Hus, berättade 1994 i en intervju för Smålandsposten hur man med hjälp av cykel transporterade pianot till Eriksmåla:

– Det var jobbigt, och pianot fick ta ordentligt med stryk,

Akrobatiska övningar av internationell klass

Att träna sin kropp i gymnastiska övningar, och till smått akrobatiska prestationer, var ett utbrett nöje redan tidigt på 1900-talet. En gymnastiktrupp med medlemmar från både Kosta och Transjö hade regelbundet uppvisningar och säkert lät de sig inspireras av de imponerande shower som turnerande artister bjöd på.

Den som böjer på nacken och långsamt låter blicken spela över taket på Folkets Hus i Transjö kommer snart att se två små

metallringar som skruvats fast med en knapp meters mellanrum. Bakom ringarna döljer sig en lång och spännande historia.

Oscar Jewelo föddes i Tyskland den 21 april 1909. Hans artistiska talanger upptäcktes tidigt och turnéerna sträckte sig snart långt utanför hemlandets gränser. I tidningsklipp berättas om hur han redan på 1930-talet uppträdde i Sverige som en del av Cirkus Altenburg – men det var först i det andra världskriget slutskede han dök upp i trakterna av Kosta och Transjö. Det berättades att han suttit internerad i Köpenhamn och lyckats fly i en eka över sundet.

Riktigt vad som hände de där åren är höljt i dunkel, men säkert är att Jewelo någon gång 1946-1947 lät bygga en bostadsvagn som han ställde upp utanför Kosta. Han bodde i vagnen ända fram till 1975, då han flyttade till Broakulla, en mil söderut.

Oscar Jewelo tog snart upp sin karriär och det dröjde inte länge förrän artistnamnet Okari Jewelo åter prydde affischer på internationella scener.

När Jewelo engagerades på Chinateatern i Stockholm 1947 uppträdde han som så kallad stegbalansör, lassoartist och bågskytte på slak lina. I andra sammanhang kunde man se honom jonglera med knivar, glaskulor och andra föremål. Ibland höll han dem i luften samtidigt med både händer och fötter.

Men mellan sina många långväga gästspel återvände Jewelo till glasbruksbygden och vagnen i Ekeberga för att träna in nya nummer. I Transjö Folkets Hus, med dess höga tak, såg Oscar Jewelo goda möjligheter att öva sina färdighe-

Oscar Jewelo hade sina
rötter i Tyskland men
flyttade till Sverige efter
andra världskriget. Med en
vagn, uppställd utanför
Kosta som bas, fortsatte
han sin internationella
artistkarriär.
(ur Cirkusarkivet)

Evert Gustafsson från Nybro gästade Transjö Folkets Hus redan 1938. Tio år senare var han en professionell artist som i par med sin hustru Evy engagerades runt hela världen. (ur Cirkusarkivet)

ter. Och ringarna i taket minner än idag om Jewelos många träningstimmar i den gamla träbyggnaden mellan Transjön och vägen mot Eriksmåla och Emmaboda. På ålderns höst återvände Oscar Jewelo till Tyskland och avled där den 1 augusti 1990. Ironiskt nog fick han nu större rubriker än någonsin tidigare. Det visade sig att Oscar Jewelo, som i decennier levt ett enkelt liv i sin vagn, varit miljonär. I spalterna skildrades nu sökandet efter en bortadopterad dotter som Oscar Jewelo 1941 fått tillsammans med den japanska gummi flickan Miss Daisio.

Under interneringen i Köpenhamn tappade paret kontakten men efter stor uppmärksamhet i pressen kunde dottern spåras. Hon hade i alla år levt i trakterna av Ljungby, bara tio mil bort, utan någon vetskap om sina biologiska föräldrar.

Redan långt innan Oscar Jewelo blev ett välkänt namn i Transjö hade akrobatiska artister, jonglörer och balansakter engagerats för framträdanden i Folkets Hus.

Än idag kan besökaren i Transjö Folkets Hus betrakta affischen som berättar om en tillställning lördagen den 16 juli 1938. Till sommarfesten hade Folkets Hus-föreningen och Verdandi inte bara bokat in en dansorkester, utan också de båda artisterna Everto och Jerno. Båda bördiga från Nybro. ”Enastående balans och akrobatik! Succé, sensationellt! Originellt” lovade affischens feta rubriker.

Men vilka var då Everto och Jerno? Everto hette egentligen Evert Gustafsson och försörjde sig fram till 1948 som charkuterist hemma i Nybro. Först tio år efter Transjöfesten blev han en firad professionell artist. Vid den tiden hade han massor

av uppträdanden i de svenska folkparkerna bakom sig. Som gymnast, tyngdlyftare, lindansare och jonglör. Nu engagerades Everto och hans fru Evy av Cirkus Schumann i Köpenhamn innan amerikanska Ringling Brothers knöt upp dem för turnéer över hela världen: USA, Kuba, Australien, Sydafrika.

Bakom artistnamnet Jerno dolde sig Sten Gustav Nilsson från Nybro. I hembygden hade han redan 15 år gammal uppträtt med olika balansakter. Om somrarna följde Jerno med turnerande tivolin och cirkusar, men blev aldrig en helt professionell artist. På vinterhalvåret återvände han hem och tog de jobb som fanns. Ibland som skogsarbetare, någon gång som bergsprängare.

Sten Gustav Nilsson avled 1992, 83 år gammal, och var vid sin bortgång bosatt i Jämtland där han ännu vid 70 års ålder tränade balansövningar ett par timmar varje dag.

Arvet efter Everto, Jerno och Oscar Jewelo kom att förvaltas av en glasblåsare vid Boda glasbruk: Kurt-Lennart ”Boda-Kurre” Henriksson. Kurt-Lennart började 1958, vid 14 års ålder, som hyttpojke och jobbade kvar på bruket ända fram till 2003. Men det var som ”Boda-Kurre” han turnerade land och rike runt alltifrån starten i Örsjö 1965 till det sista turnéframträdandet i Mariestad 1987.

– Jag cyklade på enhjuling, jonglerade och spelade trumpet – och några gånger blåste jag glas där uppe på cykeln också, berättar Kurt-Lennart hösten 2012.

På somrarna bad han om tjänstledigt för att ge sig ut på turné. Men när folkparkerna stängts för säsongen var Kurt-Lennart tillbaka hos arbetskamraterna på bruket igen.

- 1968 uppträdde jag i Transjö Folkets Hus första gången. Sedan var jag där vid flera tillfällen när glasformgivarna och deras vänner hade fest. Det verkade väldigt uppskattat och jag fick mycket applåder, minns ”Boda-Kurre” och fortsätter:
- Jag hade en hög enhjuling som var tre meter, så jag var ända uppe under taket där i Transjö.

Festliga tillställningar med drömmar om en högvinst

Litterära uppläsningar, duktiga musiker som förmedlade populära melodier och viga akrobater som fick Transjöborna att dra efter andan. Folkets Hus blev en arena som förmedlade en fläkt av storstadens sensationer och växande nöjesutbud.

Glasblåsaren Kurt-Lennart Henrikson från Boda kallade sig Boda-Kurre som artist. Till Transjö Folkets Hus återvände han flera gånger. (ur Cirkusarkivet)

Filmvisningar hörde till de populäraste programpunkterna. Till vänster om entrén inrättades en liten kur avsedd för projektor och bland de tidiga succéerna märks ”Ropet från Volga”. Feodors, Veras och prins Nikitas öden på den vita duken gav 1926 arrangörerna ett netto på 23 kronor och 40 öre.

Men Transjöborna lärde sig också att med enkla medel roa sig själva. Det bästa sättet att dra in pengar till föreningsverksamheten var förstås att ställa till med fest. Under många år var det tätt mellan arrangemangen vid dansbanan och Folkets Hus i Transjös södra utkant.

Från kooperativa föreningen Fenix affär längre upp i samhället köptes kaffe, läskedrycker, konditorivaror och korv som sedan med avans erbjöds Folkets Hus många besökare.

Tombola och pilkastning hörde till de återkommande attraktionerna liksom lotterileken ”Peka rätt”. Sven-Olof Karlsson, som under 1930- och 1940-talen var medlem i både IOGT och Verdandi och tillbringade mycket tid i Folkets Hus, minns den populära utmaningen:

– Man hade en tavla och klippte till små lappar i olika färger. Sedan skrev man nummer på baksidan av lapparna och satte upp dem med häftstift på tavlan. Man kanske fick betala femtio öre för att med en pekpinne peka ut vilken lapp man ville ha. De flesta lapparna stod det ju ingenting på, men fanns det ett nummer fick man stämma av mot prislistan vad man vunnit. Ibland kunde det vara hembakat eller kanske något glasföremål.

I vaktmästarkuren monterades en filmprojektor. Tack vare dess rullar kom Folkets Hus att med jämna mellanrum gästas av världens största filmstjärnor.

Sommarfesterna i Transjö var länge emotsedda tillställningar som lockade folk från när och fjärran. (ur Ekeberga hembygdsarkiv)

Källor och litteratur

Otryckta källor

Länsstyrelsen i Kronobergs län.

Beslut om byggnadsminnesförklaring. 1983-03-21.

Beslut om bidrag till omläggning av tak av byggnadsminnet
Transjö Folkets Hus. 1994-09-16.

Byggnadsminnen i Lessebo kommun

Ekeberga hembygdsarkiv, Kosta:

Räkenskaper från Transjö Folkets Hus-förening 1948-1958,
1960-1966 och 1968-1976.

Kronobergsarkivet, Växjö:

Protokoll från Glasarbetarförbundet avd 28 och avd 271 vid
Transjö glasbruk.

Tidningsartiklar

Dagens Nyheter

Emmaboda Tidning

Kronobergaren

Smålands-Posten

Muntliga källor

Bror Carlqvist, Tokelsmåla, f d ordförande i Algutsboda
hembygdsförening.

Magdalena Hasselquist, Malmö, verksamhetsutvecklare,
Folkets Hus Syd.

Kurt-Lennart "Boda-Kurre" Henriksson, Boda, glasblåsare
och artist.

Roy Himself, Växjö, direktör för Cirkusakademien.

Berne Karlsson, Kosta, arkivarie Ekeberga Hembygdsförening.
Sven-Olof Karlsson, Kosta, uppblåsare vid Transjö och Kosta
glasbruk.

Ingrid Nettervik, Växjö, ordförande i Vilhelm Moberg-
sällskapet.

Börje Nilsson, Skruv, ordförande i Ljuders hembygdsförening.

Ralph Olsson, Kosta, glasslipare och musiker.

Anders Palmengren, Kosta, glasblåsare, f d styrelseledamot i
Kosta Folkets Hus-förening.

Jan Erik Ritzman, mästare vid Kosta glasbruk och Transjö
hytta, f d ordförande för Folkets Hus-föreningen i Transjö.

Brit Uppman, Algutsboda, fil dr i historia.

Tryckta källor och litteratur

Torbjörn Almqvist, Hjördis Johansson och Lena Simonsson,
Vad folket byggde. Ett utkast till folkrörelsernas byggnadshistoria
(1976).

Gösta Andersson, *Transjö Folkets Hus räddat – och därmed ett
byggnadsminne*. Ur Ekeberga 1981.

Margareta Artéus, *Sven Pihlström – hans verktyg var hammare
och stämjärn, ritstift och pensel*. Utställningspresentation
(1994).

Arne Blom, *Glimtar ur Transjöns historia*. Ur Ekeberga 1980.

Björn Boode, *Konstnärer flög i luften*. Från bertilvallien.se

Boverket, *Samlingslokaler – värda att vårda varsamt* (1997).

Byggnadsminnen 1961-1978. Riksantikvarieämbetet (1981).

Byggnadsminnen 1978-1988. Riksantikvarieämbetet (1989).

- Harry Einfors, *När glasbruket kom till byn var sågverket redan där*. Ur Ekeberga 1988.
- Fritz Ek, *En promenad – en minneskavalkad genom Transjö för 70 år sedan*. Ur Ekeberga 1987.
- Torbjörn Fogelberg, *Transjö glasbruk 1870-1953 och dess förhistoria* (1969).
- Eric Fransson, *Hur gårdarna vid Transjön kompletterades med industri*. Ur Ekeberga 1980.
- Arvid Holmström, *En kulturhistorisk skildring över Transjö glasbruks öden*. Ur Ekeberga 1980.
- Vilhelm Moberg, *Långt från landsvägen* (1929).
- Vilhelm Moberg, *Berättelser ur min levnad* (1968).
- Ingrid Nettervik (red) *Ny Dag med Moberg – tre föreläsningar*.
- Vilhelm Moberg-Sällskapetets småskrifter, nr 7.
- Olof Nordström, *Fyra glasbruk – fyra öden*.
Ur Kronobergsboken 1973.
- Bengt Nyqvist, *Mickys orkester från Kosta – glasblåsarna som spelade dansmusik*. Ur presentationstext med CD-skiva gjord av Smålands Musikarkiv efter inspelning från 1960.
- Cissela Olsson, *Hus för nöje och bildning. Folkets hus, Folkets park, Ordenshus* (1999).
- Birgitta Ottosson, Olof Palmengren, Rolf Nilson, *Intervju med Gustav Gustavsson – Transjö*. Ur Ekeberga 2002-2003.
- Olof Palmengren, *Föreningslivet i Transjö under forna dagar*.
Ur Ekeberga 1986.
- Olof Palmengren, *Fackföreningsboken som speglar dramatik i det gamla Transjö*. Ur Ekeberga 1995.
- Olof Palmengren, Ur fackföreningsprotokollen: *Transjö Glasbruk med dess strider och konflikter*. Ur Ekeberga 1993.
- Magnus von Platen, *Den unge Vilhelm Moberg* (1978).
- Margareta Ståhl, *Möten och människor* (2005).
- Jenny Svensgård, *Kosta – fördjupad beskrivning av ett riksintresse för kulturmiljövården* (2009).
- Hilbert Svensson, smältare. Intervju i tidskriften Triangeln 1973.

LÄNSSTYRELSEN
Kronobergs län
Planeringsavdelningen

FOTOKOPIA

REGISTR

1983-03-21

11.192-495-02

Delg kvitto

Transjö folketshusförening

c/o Jan Erik MÅNARHÄNDELSEN
TRANSJÖ

360 52 NOSTA

2000	2000
011155	83-03-21
Kronobergs län	

Byggnadsminnesförklaring jämlikt lagen (1960:690, 1976:440) om byggnadsminnen av Transjö folkets hus, Ekeberga socken, Lessebo kommun

Länsstyrelsen har med skrivelse till inskrivningsmyndigheten vid Växjö tingsrätt den 25 januari 1983 väckt fråga om byggnadsminnesförklaring av Transjö folkets hus, på fastigheten Transjö 1:5 och den samfälliga marken till fastigheterna Transjö 1:2, 1:3, 1:4 och 1:5, Ekeberga socken.

Fastighetsägarna har givits tillfälle att yttra sig i ärendet. Några erinringar har inte framförts.

Ekspertutredningen har i skrivelse den 2 februari 1982 framhållit att en byggnadsminnesförklaring av Transjö folkets hus är välmotiverad. Även byggnadsnämnden i Lessebo kommun har lämnat sitt samtycke.

Transjö folkets hus började byggas 1924 och fick sin slutgiltiga utformning 1926. Byggherre var Transjö folketshusförening som fick disponera mark i södra delen av byn. Byggnaden uppfördes i trä, med en täckt dansbana som även användes som föreläsningssal. Åland andra har Vilhelm Moberg föreläst här. Scenen, i ett hörn av dansbanan, försågs med en ridå målad av bygdens son Sven Pihlström.

Till den ovala dansbanebyggnaden fogades en ekonomilänga. Längans norra långvägg kunde med utfällbara diskar omvandlas till stånd för kaffeservering, skjutbana, pilkastning etc. Transjö folkets hus spelade under många år stor roll i bygdens bildnings- och nöjesliv.

Under 1979 - 81 har byggnaden restaurerats bl a med medel från Kungälvfonden.

Transjö folkets hus är ett välbevarat exempel på folkrörelselokaler.

Länsstyrelsen finner att rubricerad byggnad bevarar egenarten hos gången tids byggnadsskick och är synnerligen märklig.

LÄNSSTYRELSEN

Kronobergs län
Planeringsavdelningen

Med stöd av 1 § byggnadsminneslagen förklarar länsstyrelsen Transjö folkets hus för byggnadsminne, med ett skyddsområde som markerats på bilagda karta.

Följande skyddsföreskrifter skall, enligt 2 § samma lag, gälla.

- Ingen får utan länsstyrelsens medgivande riva, förändra eller eljest förvanska byggnadens yttre eller inre.
- Skyddsområdet kring byggnaden skall skötas i samråd med ägaren till fastigheten Transjö 1:5 och den som äger del i den samfälliga marken till fastigheterna Transjö 1:2, 1:3, 1:4 och 1:5. Skötseln skall syfta till att behålla områdets karaktär. Inom skyddsområdet får ny byggnad inte ske utan länsstyrelsens medgivande.

Detta beslut kan överklagas genom besvär hos kammarrätten i Jönköping, se bilagda formulär 10 a.

Beslutet har fattats av länsstyrelsens styrelse. I beslutet deltog landshövdingen samt ledamöterna Rolf Andersson, Lennart Bengtsson, Stina Gustavsson, Bengt Johansson, Sören Carlsson, Rolf Nicklasson, Gunnar Persson, Carl Posse, Sten Sandström och Siegfried Stein samt suppleanterna Arne Karlsson, Bernt Albihn och Bo Åsling.

I den slutliga handläggningen av ärendet, i vilket tf länsantikvarien Karl Johan Krantz har varit föredragande, har även länsrådet Per Sjöring och tf förste länsassessorn Olof Bernstone deltagit.

Britt Mogård
Britt Mogård

Karl Johan Krantz
Karl Johan Krantz

KAMMARRÄTTEN I JÖNKÖPING

1978 84-02-06

1000 Åsne 011 har hämtat över

skrift. Skrift p/ formidat in till kamm.

Ingemar Stenlund

LÄNSSTYRELSEN

Krusöberga län

Planeringsavdelningen

Bilaga:

Karta

Besvärshänvisning

Kopia till

Miksaantikvarieämnet (delg kvitto)
smålands museum
Inskrivningsmyndigheten vid Växjö tingsrätt
Lessebo kommun
Ekeberga hembygdsförening
Gustav Torsten och Ingrid Gustafsson, Transjö,
360 52 KOSTA
Jan Gustav Gustavsson, Lidvägen 13, 352 49 VÄXJÖ
Karin Brauer, Transjö, 360 52 KOSTA
Nils Brauer, Frölsegårdsvägen 71, 431 42 NÖRNDAL
Bernhard Brauer, Transjö, 360 52 KOSTA
Elisabet Brauer-Hedman, Herzog-W 27, 8011 ZORNEDING,
VKSTYSKLAND
Didrik Brauer, Dalavägen 75, 113 25 STOCKHOLM
Anna-Klara Brauer, Norrvidavägen 10, 393 57 KALMAR
Ingrid Karlsson, Agårdsvägen 32, 341 00 LJUNGBY
Eva Svensson, Myggehult, 360 52 KOSTA
Ove Johansson, Skärdevägen 122, 353 33 VÄXJÖ
Eva Helen Svensson, Sven Baeltern väg 5, 152 19 VÄXJÖ
Plannheten
Lantmäteriet

BESTYRKES

Karlsson

